

AHLAK NEREDEN GELİR?

Ahlak, içimizdeki atadan gelen yankılarla
toplumun bize tuttuğu aynanın kesiştiği
yerde doğar.

İnsan doğasına ilişkin hiçbir soru, ahlakın kökeni kadar önemli değildir. Çünkü bir toplumun nasıl işlediğini belirleyen şey yalnızca insanların ne istediği değil, neyi doğru ve yanlış bulduğudur. İnsan neden yardım eder, neden adalet ister, neden bazen kendi çıkarlarından vazgeçerek başkalarının yararına davranır? Bu sorular uzun süre felsefenin konusu olarak görüldü. Ancak bugün biliyoruz ki ahlakı anlamak için evrimsel geçmişimize, psikolojik mekanizmalarımıza ve içinde yaşadığımız kültürel dünyaya birlikte bakmak gerekir (Yılmaz, 2022).

AHLAKIN EVRİMSEL KÖKENLERİ

İnsanların adalet, empati ya da yardımseverlik gibi eğilimler göstermesi yalnızca kültürel öğretilerle açıklanamayacak kadar evrenseldir. Evrimsel biyo-

loji, bu eğilimlerin bir kısmını doğrudan adaptasyon olarak yorumlar.

Bunlardan biri akraba seçilimidir. Hamilton'ın (1964) kuramına göre bireyler, genlerini paylaştıkları yakın akrabalara yardım etmeye daha yatkındır. Bir annenin kendi hayatını riske atarak çocuğunu koruması, kardeşlerin birbirine fedakârlık yapması ya da ailelerin kuşaklar boyu dayanışması, bu mekanizmanın göstergeleridir. Türkiye'de yaygın olan aile içi ekonomik yardımlar, bu evrimsel mekanizmanın kültürel biçimlerinden biridir.

İkinci mekanizma karşılıklılık ilkesidir. Trivers (1971), uzun vadeli ilişkilerde “bugün ben sana, yarın sen bana” mantığının işbirliğini doğurduğunu ileri sürmüştür. Bu ilkenin doğadaki en bilinen örneklerinden biri vampir yarasalarıdır: Bir gece kan bulamayan bir yarasayı, geçmişte kendisine yardım etmiş bir başka yarasa besler; zaman içinde bu yardımlar karşılıklı ilişkiler içinde sürdürülür (Wilkinson, 1984). Aynı “bugün ben sana, yarın sen bana” mantığı, komşular arasında ödünç alıp verme ya da bir arkadaşta taşınırken yardım etme gibi gündelik ilişkilerimizde de işler.

Buna ek olarak dolaylı karşılıklılık ya da itibar mekanizması devreye girer. İnsanlar, başkalarının gözünde güvenilir görünmek için işbirliği yapar

(Nowak ve Sigmund, 2005). Mahalle kültüründe “iyi komşu” olmak ya da sosyal medyada yardım kampanyalarına katılarak itibar kazanmak, bu eğilimin güncel izdüşümleridir.

Son olarak maliyetli cezalandırma vardır. İnsanlar, kuralları çiğneyenleri cezalandırarak grubun düzenini korur. Fehr ve Gächter’ın (2002) deneylerinde olduğu gibi, bu tür cezalandırma kısa vadede birey için maliyetli olsa da uzun vadede grubun işbirliği ortamını güçlendirir. İsviçre gibi seküler toplumlarda kuralları ihlal edenlerin toplumsal tepkiyle karşılaşması ya da köy yaşamında “ayıplama” mekanizması, bu eğilimin kültürel ifadeleridir.

Bu bulgular, ahlakın yalnızca kültürel bir icat olmadığını, evrimsel süreçlerde kökleri bulunan evrensel bir kapasite olduğunu gösterir.

EVRENSEL EĞİLİMLERDEN KÜLTÜREL NORMLARA

Biyolojik eğilimler hepimizde ortaktır fakat hangi biçimlerde normlara dönüştükleri kültürden kültüre değişir. Jonathan Haidt’ın (2012) Ahlaki Temeller Kuramı (*Moral Foundations Theory*), insan zihninde ortak bazı ahlaki eğilimler bulunduğunu öne sürer: zarar vermemek, adalet, sadakat, otoriteye saygı ve